

Sviták, Zbyněk

Mapová zobrazení

In: Svíták, Zbyněk. *Úvod do historické topografie českých zemí*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 52-74

ISBN 978-80-210-7120-9; ISBN 978-80-210-7123-0 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131841>

Access Date: 01. 04. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Mapová zobrazení

Zobrazení našeho území na mapách přináší pro historickou topografii někdy celé soubory jmen lokalit a také jejich zeměpisné rozložení.

Nejstarší zobrazení našich zemí je tradičně spojováno s dílem řeckého geografa, matematika a astronoma Klaudia Ptolemaia (90–160). V jeho osmidílné Geografii (Geografiké Hyfegesis), dochované v pozdějších opisech, jsou vyjmenována a zeměpisnými souřadnicemi určena osídlená místa. Žádné z těchto míst se ale nedá jednoznačně určit a identifikovat s konkrétní lokalitou, výklady jsou v podstatě hypotetické. Do našich končin se lokalizují názvy:

Sudéta oré (Sudetské pohoří, jímž se snad myslí Smrčiny, Krušné hory, Lužické a snad ještě Jizerské hory)

Askiburgion oros (Askiburgijské pohoří, které se ztotožňuje s Krkonošemi, Jeseníky a Oderskými vrchy a možná i s částí západních Beskyd). Problém je, že nenavazuje na předchozí pohoří, ale je více vysunuto poměrně značně k severu. Geografové hledají vysvětlení ve sloučení dvojích cestovních zpráv a pozorování dávným kartografem. Posun se pokoušejí zdůvodnit tím, že východnější cesty, např. důležitá Jantarová stezka, vycházely od Dunaje a dosahovaly pohoří později, než západněji položené cesty.

Pohoří *Gabreta silva* na jih od Sudet se považuje za Šumavu. České země tak lze lokalizovat na jih od Sudetského i Askiburgijského pohoří, ale na sever od Gabrety. Jiní badatelé ale lokalizují Sudetské pohoří bezprostředně za Dunajem.

Orkynský les (Chřiby)

Luna silva (Malé Karpaty)

Sarmatské hory (pohoří středního Slovenska)

Pro topografii tyto názvy nemají praktickou cenu.

První alespoň přibližné vyobrazení Českých zemí zachycují různé **středověké mapy** Evropy pouze jako součást prostoru střední Evropy nebo většího celku. Proto je zobrazení velmi jednoduché, spíše symbolické a přinášejí jen několik místních názvů. To platí pro Idrisiho mapu světa (Tabula Rogeriana) z roku 1154, která byla původně rytá do stříbra, ale dnes je zachovaná jen v opisech. Zachycuje jen Čechy s prostým popisem „bilad buemia“. Mapa Ebstorfská z 30. let 13. stol. obsahuje vyobrazení Pražského hradu a místní jméno „Praha c[aput]“. Ten zobrazuje také mapa Heresdorfská, která pochází z roku 1290, s popisem „Braga metropolis Boemariorum“. Kompasové a portulánové mapy ze 14. stol. přinášejí pro Čechy typický prstenec pásma pohraničních hor.

Charakteristický tvar Čech, i když bez přesnějšího ohraničení, je vidět i na mapě střední Evropy Mikuláše Kusánského (1401–1464). Tento německý humanista a kardinál

ji sestavil asi v roce 1439, vyšla ale až po jeho smrti roku 1491. Jeho mapa byla původně určena pro vydání Ptolemaiovy Geografie v roce 1478, ale nedošlo k tomu, aby sem byla pojata, takže mapa byla vytištěna až roku 1541. V pozdějších zpracováních této mapy je na našem území zobrazeno několik význačných míst. Dílo ale ovlivnilo tvorbu dalších mapových zobrazení.

Velmi důležitým impulsem pro kartografické zobrazování byl **vynález knihtisku** a tiskařské techniky. Poměrně brzy je tisk používán také pro mapy, a to nejprve z dřevorezu (1472), a později z mědirytiny (1477). V roce 1478 bylo v Římě poprvé vydáno zeměpisné dílo Klaudia Ptolemaia. Mapy k tomuto dílu vytiskl v roce 1477 Conrad Sweynheim z mědirytin v Itálii v Subiaku.

Z konce 15. století, z počátku novověku, jsou známy tzv. **poutnické mapy**, jejichž vznik souvisí se Svatým rokem 1500. S ním byl propojen neustálý zájem o cestování do Říma, proto tyto mapy zobrazují především poutnické cesty. Byly sestavovány na základě textových popisů poutnických cest.

Nejstarší mapa tohoto druhu je tzv. Romweg-Karte (Das ist der Rom-Weg), která vznikla někdy kolem roku 1500. I když je anonymní a nedatovaná, za jejího autora se považuje norimberský kartograf, výrobce cestovních pomůcek a kompasů, ale také astronom a lékař, Erhard Etzlaub (asi 1460–1532). Je orientovaná na jih a zobrazuje trasy dálkových komunikací do Říma, dokonce rozdělené tečkami na německé míle (asi 7,4 km). Naším územím vede cesta dálkové trasy z Krakova do Itálie přes Vídeň. Jsou na ní zaznamenány lokality Těšín, Ostrava, Nový Jičín, Lipník nad Bečvou, Olomouc, Vyškov, Brno a Mikulov.

Rovněž k jihu je orientována tzv. Landstrassen-Karte (Das sein dy lantstrassen durch das Romisch reych), do jejíhož středu autor položil Norimberk. Komunikační síť je více rozvětvená a mapa zobrazuje větší část středoevropského prostoru, především německou Říši, ale také část Itálie. Vyšla roku 1501 v Norimberku a jejím autorem je již nepochybně Etzlaub. Česká kotlina je na ní zvýrazněna charakteristickým věncem pohraničních hor. Přes ni je znázorněna komunikace z Norimberku přes Cheb (Eger), Tachov (Dachau), Plzeň a Beroun (Beron) do Prahy a odtud dále spojnice přes Kutnou Horu (Kuturg), Jihlavu (Triglo), Třebíč (Trebecz) do Brna (Prunn), kde se napojuje na dálkovou komunikaci z Vídně do Krakova. Na ní jsou zachyceny naše lokality Ostrava, Nový Jičín (Tutchen), Olomouc, Vyškov a Mikulov (Niclasburg). Z Olomouce je zaznačena spojnice do Nisy přes Šternberk. Mimo cesty je v Čechách i na Moravě zaznamenáno několik dalších lokalit, např. Jindřichův Hradec (Neuhaus), Žatec (Satz), Locket (Elbogen) nebo Znojmo. Vodní síť zachycuje na mapě jen některé toky. V Čechách je to Labe (jehož pramen je položen na Českomoravskou vrchovinu do blízkosti Jihlavy), Vltava a Ohře. Na území Moravy je pojmenována řeka Jihlava, lze poznat Dyji, ale zcela chybí Morava. Zobrazení Čech a Moravy se tedy na starších mapách střední Evropy omezuje jen na několik lokalit, které jsou zpravidla popsány zkomolenými jmény.

Kartografické představy o známém světě na přelomu středověku a novověku byly spojeny se souborem Ptolemaiových map. Postupně však intelektuální špičky tehdejší společnosti docházejí k poznání, a to příznačně ne příliš dlouho po jeho vytištění, že tento komplex nezobrazuje reálně soudobý svět a nepřináší ani jeho aktuální pojmenování. Pochopitelným korektivem ptolemaiovského obrazu světa byly zámořské objevy. Proto byl tento soubor postupně doplňován o nové mapy, o tzv. *tabulae modernae*.

Vznikají tak **kosmografie**, což jsou soubory map různých zemí. Jejich hlavní účel je popis a zobrazení známého světa. První vydával od roku 1524 ingolstadtský Peter Apian (1495–1522). Nejoblíbenějšími v celé Evropě se staly kosmografie, které od r. 1540 publikoval basilejský profesor Sebastian Münster (1489–1552). Tvořily je mapy z hrubě řezaných dřevořezů. V roce 1544 byla tato kosmografie přeložena do češtiny (Kosmografie česká od Zikmunda z Púchova).

Také v Itálii vznikají soubory map na způsob atlasů, které obsahují mapy různých autorů. Italové jako renesanční umělci vynikli i v kresbě map. Jejich nejvýznamnějšími tvůrci jsou Benátčan Battista Agnese (1514–1564) a v Římě Antonio Lafreri (Lafréry 1512–1577). Tento Francouz, rytec z Besanconu, se v Římě usadil roku 1544. Všechny svazky map, opatřené stejnou titulní stranou, vydal v roce 1553. Všechny dochované Lafrerihovo „**atlasy**“ obsahují jednotlivé mapy, které se v jiných atlasech nevyskytují a každý z nich zahrnuje vzácné, někdy dokonce unikátní mapy, jako jsou mapy kartografů J. Gastaldiho, F. Bertelliho, B. Zalteriho aj. Tento soubor také poprvé vyobrazuje na titulním listu Atlanta, nesoucího na ramenech Zeměkouli.

Kolem roku 1500 vznikají tzv. **chorografické mapy**. Ty jsou věnovány jednotlivým zemím, jejichž zobrazení je přitom s ohledem na dobu vzniku dosti podrobné. Mezi nejstarší patří mapa Švýcarska, jejíž vznik se klade asi do roku 1497 a jejímž autorem je Konrad Fürst (Türst?; 1450–1503). Do počáteční etapy vývoje lze také zařadit mapu Čech Mikuláše Klauďyána (zemřel 1521) z roku 1518 nebo mapu Bavorska z roku 1523 od Johanna Aventina (1477–1534), ale i mapu Uher z roku 1528 od Lazara Rosetiho (asi 1475–1528).

V polovině 16. století roste počet těchto map založených na jednoduchých topografických měřeních. K nim patří zejména mapa Bavorska Philippa Apiana (1531 – 1589) nazvaná *Bayrische Landtafel*n (1568), mapa Pruska (1584) Kaspara Henneberga (1529 – 1600), rukopisná mapa Saska (1607) Matthiase Odera (zemřel 1614) a další.

Od poloviny 16. století přechází těžiště kartografie do Nizozemí a 100 následujících let je označováno jako zlatý věk nizozemských map a atlasů. Pracovalo a tvořilo tu vedle sebe současně několik vynikajících kartografů. V Antverpách působil syn německých rodičů Abraham Ortelius (1527–98), jenž v květnu 1570 vydal sbírku map na 53 listech nazvanou „*Theatrum Orbis Terrarum*“ (Divadlo světa). Toto dílo lze ji považovat za *první moderní atlas* zeměpisných map, které jsou jednotně zpracovány a vydány podle pevné koncepce (je připojen i soupis autorů map). Atlas měl okamžitý obchodní úspěch a dosáhl celkem 41 vydání v různých jazykových mutacích. Poslední edice z roku 1612

sestávala již ze 129 mapových listů. Vydání z roku 1573 otiskuje poprvé mapu Moravy Pavla Fabricia a katalog autorů uvádí jeho jméno.

V roce 1578 vydal svoje dílo s názvem „Speculum Orbis Terrarum“ (Zrcadlo světa) Gerard de Jode (1508–1591). Tento atlas patří k velkým vzácnostem, protože po dalším vydání r. 1593, které pořídil jeho syn Cornelius de Jode, firma zanikla.

Za nejvýznamnějšího představitele nizozemské kartografie (a jejího „otce“) je považován Gerhard Mercator (1512–1584). Syn německých rodičů z okolí Antverp se po studiích na univerzitě v Lovani přestěhoval do německého *Duisburgu*, kde založil jeden z nejdůležitějších kartografických domů. Jeho hlavní zásluhou je osvobození kartografie od vlivu Ptolemaiovy Geografie, antikvované zejména dobou zámořských objevů. Jeho přínos se projevil v několika směrech, především tím, že jeho vlastní kartografická činnost se opírala o důslednou kritiku pramenů a reagovala na nové objevy i zdokonalené kartografické metody. Na svých mapách také zavedl nový druh písma pro popis různých lokalit a zeměpisných útvarů, dosavadní používání gotického písma nahradil latinkou (italikou).

Z jeho kartografické tvorby je významná jeho patnáctilistová mapa Evropy z roku 1554, na níž významně upravuje (i když ne ideálně) dosud přehnaně zobrazované rozpětí Středozemí. Pro zakreslení Čech použil již existující Klaudyánovu mapu (podle zobrazení v Münsterově kosmografii), kterou zasadil spolehlivě do zeměpisné sítě. Je tu zakreslena i Morava, která ale v této době ještě nebyla zobrazena na samostatné mapě.

Mercator je znám především jako tvůrce atlasu, jehož první část vydal roku 1585, celé dílo ale vyšlo až po jeho smrti roku 1595 pod názvem „Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura (Atlas čili kartografické úvahy o vzniku světa o podobě, který tím nabyl)“. U něj se poprvé setkáváme s prvním užitím názvu „Atlas“ pro kartografické dílo.

Dílo ale nezaznamenalo z různých důvodů větší obchodní úspěch. Tiskové desky však zakoupil od Mercatorových dědiců Jodocus Hondius, přidal k nim další mapy a tím celý mapový soubor rozšířil. Zdokonalený nový atlas Mercatora a Hondia vyšel poprvé v roce 1601. Získal si velkou oblibu a zaznamenal velký komerční zisk, čehož důkazem je téměř 50 vydání do roku 1640. Atlas byl i nadále rozšiřován, péčí a činností Hondiova syna Henrica a zetě Jana Janssonia již obsahoval 400 nádherně rytých a bohatě kolorovaných map v jedenácti svazcích.

Zakladatelem velké rodiny kartografů, výrobců přístrojů a vydavatelů, která výrazně poznamenala celé 17. století, byl Willem Janszoon Blaeu (1571–1638). Po studiích, která strávil u známého astronoma Tycha de Brahe, se usídlil roku 1596 v Amsterdamu, kde začal samostatně pracovat. Vydavatelskou činnost začal tím, že publikoval pouze dodatky k Orteliovu a Mercatorovu atlasu. Jenže po smrti Jodoca Hondia mladšího (1629) se mu podařilo zakoupit některé tiskové desky Mercatorova atlasu, což mu posloužilo jako základ pro vytvoření vlastního díla. To vydal již roku 1634 v šesti svazcích pod názvem „Atlas novus“. V rozšiřování, kompletaci a následném vydávání atlasu úspěšně pokračovali jeho synové Joan (1596–1673) a Cornelius (1610–1648), takže v roce 1662 dosáhl v různých jazykových verzích 9–12 svazků. Úspěšný podnik však podlehl v roce 1672 velkému požáru.

Blaeuův atlas se stal základem pro další individuální atlasy. Podle potřeb a požadavků speciálních majetných zájemců byl totiž rozšiřován o další tištěné nebo rukopisné mapy jiných autorů a vydavatelů, případně o další grafické listy. Mezi lety 1640–1680 tímto způsobem vznikl tzv. Hemův atlas. Jedná se o vpravdě monumentální superatlas, který byl sestaven pro amsterdamského advokáta Laurentia van der Hema (1621–1678). Obsahuje celkem 2115 listů ve 46 fóliových svazcích a čtyřech dalších doplňcích. Roku 1730 přešel do majetku Evžena Savojského a od něj ho od roku 1737 vlastní Rakouská národní knihovna ve Vídni.

Zakladatelem další významné dynastie nizozemských kartografů a vydavatelů map byl Johann Nicolaus Vischer (Piscator; 1587–1637). Atlasy jeho dědiců stejného jména se dobře prodávaly, a proto byly po Evropě velmi rozšířené až do počátku 18. století. Tehdy koupil tiskové desky Pieter Schenk (1645–1715), jenž pokračoval ve vydávání atlasů do roku 1720. Společně s Gerardem Valckem (1626–1720) se pak stali také majiteli zbytků Bleauova závodu, protože od něho společně získali po požáru použitelné předlohy. V 17. a 18. století existovaly v Nizozemí i další firmy, které vydávaly bohatě zdobené atlasy, jež vedli např. Frederick Witt (1616–1698), Pieter Mortier (+1711), Just Danckerts (1630–1695), Huych Allardt (1637–1684), Joachim Ottens (asi 1663–1740). Vzájemný obchod mezi vydavateli atlasů s tiskovými předlohami a jejich přerývání je typickým rysem nizozemské kartografie. Tiskové desky přecházely mezi jednotlivými vydavatelskými domy a samy mapy byly různě upravovány a začleňovány do jednotící grafické podoby.

Tak vznikaly tzv. **deriváty map**. Tak se označuje mapa, která byla znovu vydána, ale nikoliv pod dohledem svého autora. Její kartografické zobrazení bylo vzato za základ, ale bylo upraveno, případně byla její část nebo celek přeryta a její grafická výbava v rozích a na okrajích byla upravena. Zpravidla k tomu docházelo tehdy, když byla zařazena do nějakého atlasu (čímž jej kompletovala a zvýšila jeho atraktivitu na trhu). K přebírání map docházelo zcela běžně.

Z hlediska topografické práce s mapami je potřebné vědět, s jakou mapou badatel pracuje, co má v ruce. Zda se jedná skutečně o původní mapu nebo o derivát. Přerývání tiskových předloh může vést k následkům dvojího druhu. Korekcemi původního (originálního) zobrazení terénu totiž může dojít k jeho deformacím. Úpravy, prováděné ve smyslu vylepšení map, se mohou opírat o další zdroje, jejichž spolehlivost nemusí být vysoká. Při přerývání jsou někdy také zkomoleny názvy lokalit, protože rytci zpravidla nejsou znalí řeči, v které jsou zapsány. Že k oběma jevům docházelo, lze zjistit porovnáním původních map českých zemí (Klaudyánovy, Aretinovy, Fabriciovy, Komenského...) s jejich deriváty v atlasech.

Samostatné mapy českých zemí

Čechy

1) Autorem nejstaršího zobrazení Čech je mladoboleslavský lékař **Mikuláš Klaudyán** (vlastním jménem Kulha). Jako člen jednoty bratrské řídil roku 1507 v Norimberku tisk bratrské Apologie a o deset let později tam dohlížel Herbáře Jana Černého. Od roku 1518 řídil bratrskou tiskárnu v Mladé Boleslavi.

Jeho mapa byla v roce 1518 vytištěna v Norimberku za Klaudyánovy přímé účasti, její jediný exemplář je dochován ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích. Také formát je nezvyklý – mapa je tištěna na vertikálně protáhlém obdélníku, jenž je 135 cm vysoký a 64 cm široký. Jeho horní dvě třetiny jsou vyplněny politickým, mravoučným a alegorickým obsahem, jehož význam a důvody vzniku nejsou doposud jednoznačně objasněny, a to ani přes bohatou diskusi v literatuře. Předpokládá se, že má paralelně k mapovému zobrazení vyjádřit charakteristiku země a postoj k některým společenským problémům té doby.

Mapa se zobrazením Čech je umístěna v dolní třetině (o rozměru 46 × 55 cm) a je orientovaná k jihu, jak bylo tehdy běžné. Její kartografický obsah je bohatší a přesnější než nedlouho před ní vznikající poutnické mapy (např. Etzlaubova). Klaudyánova mapa se nemohla inspirovat v díle žádného svého předchůdce, nebyla tedy kopií nebo napodobeninou předcházejících mapových zobrazení, ale její autor musel čerpat z jiných samostatných a dnes neznámých zdrojů. Proč se dochoval pouze jediný exemplář (a tři rukopisné kopie), není známo. Není přitom vyloučena souvislost s vyhledáváním a ničěním nekatolických tisků v době protireformace, když její autor byl utrakvista.

Z topografického hlediska obsahuje celkem 280 místních jmen sídlišť, v nich 37 královských měst (7 katolických, 30 utrakvistických), 52 panských (31 katolických, 21 podobojí), 60 ostatních lokalit a 131 hradů, zámků a tvrzí. Příslušnost podle vyznáání se rozlišuje zvláštními signaturami. Královská města jsou označena značkou koruny, poddanská obrazem štítu. Jedná-li se o katolické město, je k základní signatuře připojen obraz klíčů, nekatolická jsou označena kalichem. Hlavní cesty jsou znázorněny řadou teček, o nichž se předpokládá, že označují milníky (v analogii s Etzlaubovými mapami). Předpokládá se, že vzdálenosti mezi nimi znamenají jednu českou míli. Nelze z nich ale odvodit nějaké měřidlo vzdálenosti, protože jsou od sebe zakresleny v nepravidelných odstupech. Autor takto chtěl zřejmě zaznamenat vzdálenost mezi městy, i když to na papíře nevycházelo. Trasa cest byla ještě zvýrazněna hnědou barvou, protože tečky jsou od sebe dosti vzdáleny. Hory a lesy jsou vyznačeny stromečkovými značkami, celé území je obklopeno charakteristickým věncem lesů. Z vodních toků jsou zobrazeny jen nejdůležitější řeky, pojmenovány jsou Labe, Vltava, Ohře, Jizera, Orlice a Sázava (její

pramen ale za Havlíčkovým Brodem odbočuje na Polnou), bez popisu zůstaly Berounka (za Plzní sledující tok Mže), Lužnice a Otava.

Význam Klaudyánovy mapy vyplývá z konstatování, že je první samostatným tištěným mapovým zobrazením středoevropské země. Až z následujících let jsou známy podobné mapy Bavor (1523), Polska (1528), Uher (1528), Horních Rakous (1542), Slezska (1561), Míšně (1562), Saska (1567) nebo Moravy (1568). Přispěla také k šíření kartografických a s ohledem na grafický obsah i jiných znalostí o Čechách. Byla pojmána v různých anonymních kopiích do tehdejších souborů map. Poprvé se tak stalo roku 1545, kdy ji Sebastian Münster pojal do třetího vydání Ptolemaiovy Geografie. Mapový obraz byl pro tyto účely poněkud zmenšen a z topografického obsahu bylo vyňato mnoho lokalit. Takto upravená Klaudyánova mapa se stala stálou součástí Münsterovy Kosmografie, která byla vydávána v četných reedicích. Jméno autora však nebylo nikde uvedeno a upadlo do zapomenutí. Stejná podoba byla použita také pro její české vydání Zikmunda z Püchova z roku 1554, ale německé názvy byly odstraněny a nahrazeny českými a na horním okraji bylo místo původního německého titulu nahrazeno erby patnácti českých pánů.

Podobu Klaudyánovy mapy u Münstera použil do své patnáctilistové mapy Evropy Gerhard Mercator. Dalším dokladem jejího derivátu je dílo boloňského rytce Zalteriho z druhé poloviny 16. století, jenž obrátil orientaci mapy k severu. Rytina v mědi jí dodala jemnější kresbu, pro jména lokalit autor zvolil humanistické písmo, ale obsahují četné chyby a zkomoleniny, které vznikly chybným čtením novogotického písma předlohy.

2) Druhým kartografickým zobrazením Čech se stala mapa luteránského kněze ze saského Marienberku **Jana Crigingera** (1521–1571). Byla vyryta údajně v Praze v roce 1568 a vytištěna v Lipsku. Dnes je dochována pouze ve dvou původních výtiscích ve Strahovském klášteře a v Salzburgu (jeden z nich nese nápis: Bohemiae regni chorographica descriptio). Obraz mapy byl vkreslen do oválu a na rozdíl od Klaudyána má severní orientaci. V rozích mapy jsou vyobrazeni čtyři panovníci Koruny české – král český, markrabí moravské, kníže slezské a kníže lužické. Je tu také grafické měřítko s obrazem malých, středních a velkých mil, přičemž velké míle znázorňují české dvouhodinové cestovní míle.

Její topografický obsah přináší 292 sídel s českým a německým popisem, což je jen o 12 více než u Klaudyána. Na města, městečka a vesnice připadá 224 lokalit, horopis je znázorněn kopečkovou metodou, ale je chudý, chybí kupříkladu Brdy nebo Ještěd. Vodní toky jsou zobrazeny reálněji a podrobněji než u Klaudyána, ale čím dále se pozorovatel vzdaluje od severních Čech, tím větší vady na ní nachází. Není vyobrazena Otava, pramen Sázavy se opět stáčí k Jihlavě, výhrady lze mít k průběhu horního toku Vltavy a vůbec k celému regionu jižních Čech.

Crigingerova mapa se stala známou především cizími kopiemi. Byla převzata do mnoha nizozemských atlasů. Prvně ji zařadil Abraham Ortelius do svého atlasu *Theatrum orbis terrarum* (1570). Ten ale z mapy odstranil všechna území, která nepatřila k Čechám

a s nimi omylem i výběžky severních Čech. Jako předloha pro mapu země byla také použita i u pozdějších vydání Münsterovy Kosmografie, převzali ji do svých atlasů Gerhard Mercator (1584) nebo Gerhard de Jode (1585).

3) Třetí zobrazení Čech vzniklo v době stavovského povstání. Jeho autorem je pražský měšťan **Pavel Aretin** z Ehrenfeldu, písař Starého Města pražského, který se roku 1618 přidal k odbojným stavům a v roce 1627 byl vypovězen z Čech a emigroval do Pirny. Jméno autora známe z kartuše s dedikací v pravém dolním rohu (K poctě a užitku vlasti věnuje a zasvěcuje Pavel Aretin z Ehrenfeldu občan Starého města pražského v roce 1619). Mapa vyšla poprvé roku 1619 pod názvem „Regni Bohemiae nova et exacta descriptio“ (Nový a přesný popis Království českého). Další vydání pochází z doby návratu emigrantů ze Saska roku 1632. U tohoto vydání je do posledního písmene „O“ vepsán nápis „Ab auctore recognita et aucta Anno Salutis 1632“. Odkaz na šťastný rok snad souvisí s tehdejšími nadějami emigrace na trvalý návrat. V pravém horním rohu je zobrazen český lev, v levém císařský orel.

Z topografického hlediska má Aretinova mapa velký význam, protože jsou na ní poprvé zakresleny hranice země a také vnitřní politické rozdělení Čech na tehdejších 14 krajů, Loketsko a Chebsko. Zachycuje celkem 1157 lokalit, které jsou shrnuty do samostatného abecedně řazeného rejstříku. Jejich poloha je určena souřadnicemi v českých mílech odpovídajících mílovým stupnicím na rámu mapy. Je tu také zakreslena souřadnicová síť (na šířku 42 českých mil, na výšku 35 českých mil). To umožnilo poprvé určit velikost Čech – obvod Čech byl stanoven na 123 a $\frac{1}{3}$ míle, vzdálenost od západu k východu 40 mil, vzdálenost od severu k jihu 35 mil a výměra 859 čtverečných mil. Měřítko na levém okraji mapy mělo umožnit odečítání souřadnic (po nalepení na dřevěný lineál). Popis lokalit je v češtině velkými písmeny, v němčině malými. K jejich diferenciaci pomáhá 16 speciálních symbolů.

Na svou dobu skutečně bohatý topografický obsah doplňuje autor komentáři některých zajímavých jevů, např. u řeky Otavy poznamenává, že má nejznamenitější perly. Krkonoše jsou popsány jako Obří hory, v nichž démon, zvaný od obyvatelů Rýbrcou, ukazuje nadpřirozenou moc (Krkonosse vel montes gigantum in quibus Daemon quem incolae Ribenzal vocant mirabilem dei protestatem monstrat). Mapa je zajímavá i z etnografického zřetele, protože na okrajích zobrazuje postavy v dobových krojích (šest ženských postav vpravo, šest mužských vlevo).

Zobrazená vodní síť je sice bohatá, ale není příliš přesná. Na mapě jsou pojmenovány řeky Labe, Vltava (pramen překrývá kresba andělíčka), Ohře, Ploučnice, Jizera, Cidlina, Chrudimka, Úpa, Metuje, Orlice, Lužnice (i s rybníkem Jordán u Tábora), Malše, Blаницe a Mže se zakreslenými anonymními přítoky. Beze jmen jsou zakresleny také další řeky a říčky, a to i za hranicemi. Některé toky mají chybný průběh, například Kladská Nisa, která protéká Broumovským výběžkem a nakonec se vlévá do Úpy a Labe, zcela chybně je také spojení Ohře přes Krušné hory se saskými řekami, a to dokonce na dvou místech. Nesprávné je také zakreslení toku řeky Chrudimky, která teče opačným směrem a ústí

do Orlice. Nedostatek byl v dalších vydáních mapy opraven, Chrudimka byla odstraněna a přidány byly řeky Loučná, Divoká Orlice a Doubravka.

Aretinova mapa a její kopie se staly na století základnou kartografických informací o Čechách. Později se také dočkala mnoha vydání v nizozemských a anglických atlasech. Mapy s dokreslenými vojenskými údaji se také používala k válečným účelům během třicetileté války. Nové vydání pořídili roku 1665 mědirytec Daniel Vusín (asi 1626–1691) a pak další již nedatované jeho syn Kašpar Vusín (1664–1747). Všechna vydání sice obsahují změny, ale ty nejsou nijak zásadní, takže mapy se od sebe liší jen málo. Nešlo tedy u nich o vytvoření nových tiskařských desek, ale pouze o přerytí původních předloh.

Stejnou kresbu a měřítko jako Aretinovo mapové zobrazení, má mapa, která vyšla v roce 1619 v Augsburgu v dílně knihtiskaře Wilhelma Petera Zimmermanna (+1630) s titulem „Bohemia in suas partes geografice distincta“. Od ní se zachoval pouze jediný výtisk v Britském muzeu. Byla určena německým uživatelům, protože místní jména uvádí v německé nebo poněmčené podobě (s českými dubletami označenými trojúhelníčkem). České názvy některých lokalit jsou zkomoleny, jindy se zase uvádějí poněmčené varianty, ačkoliv byly k dispozici německé názvy. Tato skutečnost ukazuje na český původ mapy. Teritoriálně je širší než Aretinova mapa. Kromě Čech zobrazuje i velkou část Moravy a rakouské země až k Dunaji. Mimo mapový rám jsou vytištěny půdorysné plány měst Amberku, Chebu, Lince, Pasova, Plzně, Prahy, Vídně a Vratislavi.

Podobný teritoriální rozsah má také mapa, která vyšla pod stejným názvem v roce 1620 v Amsterdamu. Za autora její předlohy je považován Egidius (Jiljí) Sadeler, jenž ji snad měl podle některých pramenů sestrojil již v roce 1605. Místo půdorysných plánů měst obsahuje Sadelerova mapa šest vedut – Čáslav, Cheb, Chomutov, Louny, Praha a Slaný, po stranách jsou také zobrazeny čtyři postavy v krojích.

Vzhledem k podobnosti kresby map Aretinovy, Zimmermannovy a Sadelerovy se uvažuje o společné předloze všech těchto map, jež se ale nedochovala. Za jejího možného autora se považuje právě Jiljí Sadeler, pražský dvorní malíř a rytec, působící na dvoře Rudolfa II.

Zvětšením Aretinovy mapy na dvojnásobek vznikla také rukopisná mapa celního revizora Jana Sticha z roku 1676. Mapa je zvláštní tím, že vnitrozemí Čech je na ní zobrazeno téměř bez kresby, zatímco pohraničí je vykresleno dosti podrobně. Zobrazeno je tu celkem 460 míst, mezi nimiž dominují celní a výběrčí stanice. Autor je jako celní revizor objížděl a dobře znal jejich položení. Síť vodních toků je podrobnější než na starších mapách, lokality se rozlišují různými značkami na královská města, poddanská města, městečka, horní města, kláštery a zámky, ale důsledně a v úplnosti pouze v pohraničí.

Na změněné poměry v kartografii reaguje mapa **Mořice Vogta** (1669–1730), syna zeměměřiče a kněze kláštera v Plasech. Není zamýšlena jako samostatné dílo, ale jako součást historiogeografického popisu Čech, který vyšel v roce 1712 (ve Frankfurtu nad Mohanem a v Lipsku) pod názvem „Das jetzt lebende Königreich Böhmen in seiner historisch- und geographischen Beschreibung vorgestellt“. K ní přiložená a poskládaná mapa se jmenuje

„Nova totius regni Bohemiae tabula“, je v rozloženém tvaru dosti velká a má již zeměpisnou síť. Její topografický obsah je mnohem bohatší než na dřívějších mapách. Zaznamenává celkem 3110 lokalit, jež podrobněji rozlišuje na 23 hrazených měst, 165 ostatních měst, 412 městeček, 346 hradů a tvrzí, 34 kláštery, 2047 vesnic, 28 samostatně stojících kostelů a kaplí, 29 hradních zřícenin, 9 zřícenin klášterů a 17 pojmenovaných mlýnů. Zvláštní značky zavádí pro sídla arcibiskupství, biskupství, místa latinských škol, naleziště zlata, stříbra a jiných kovů (cínu a mědi), pro místa, kde se daří perlorodkám, ale i pro teplé prameny, sklárny, vinice, železné hutě nebo celní stanice. Poprvé se tu zaznamenávají poštovní stanice. Také síť silnic je poměrně hustá, z Prahy vychází 8 silnic. Pohoří jsou ale na mapě zakreslena dosti nesouvisle, takže pás hor kolem Čech není výrazný. Lesní porosty jsou zakresleny pouze na Šumavě a v jižní části Krušných hor. Naopak vodní síť je dosti bohatá, mimo řek jsou zakresleny i rybníky, ale některé vodní plochy jsou nepřiměřeně zvětšeny.

Vogtova mapa, i když má značný význam např. při studiu hydrologických poměrů krajiny v Čechách, je posledním soukromým podnikem staršího období české kartografie.

Morava

1) Nejstarší známá mapa Moravy pochází z pozdější doby než v Čechách. V okamžiku jejího vydání už byla pro Čechy k dispozici mapa Klaudyánova a pro Slezsko Helwigova. Zpracování první samostatné mapy Moravy se kryje s vydáním druhého zobrazení Čech od Jana Crigingera. Jejím autorem byl osobní lékař císaře Maxmiliána II., astronom, profesor matematiky vídeňské univerzity a botanik **Pavel (Paul) Fabricius** (1519–1589). Je nazvaná „Marchionatus Moraviae Das Markgrathum Mähren“ a vyšla v roce 1569. Vznikla zřejmě na objednávku moravských stavů, jak je možné usuzovat z dedikace stavům Markrabství moravského.

Mapa drží dva primáty – poprvé je na jejím rámu u našich map vyznačena geografická síť a také sídla jsou rozlišena značkami devíti kategorií, i když poměrně nepřesně. Mapa ale přesahuje zemské hranice, kromě Moravy zobrazuje i Dolní Rakousy až po Dunaj, mírně zasahuje také do Čech. Topografický obsah je rozložen nerovnoměrně, některé části jsou popsány hustěji, jiné jsou poměrně prázdné. Mapa zachycuje celkem 532 lokalit, z toho 347 na Moravě, 134 v Rakousku a 17 v Čechách.

Pro zobrazení terénu autor použil kopečkovou manýru s osvětlením od východu, ale je nepřesné a bez popisu. Lesy jsou zakresleny stromečky, hranice čárkovaně, a zejména na východě země značně nepřesně. Vodopisná síť je na svou dobu sice poměrně bohatá a většina významných toků je popsána, ale k jejich průběhu lze mít výhrady.

V současnosti existuje sedm výtisků této mapy. Jeden z nich je součástí Mollovy sbírky, která je uložena v Moravské zemské knihovně v Brně. Byla vyryta do šesti měděných desek, které byly později ukradeny. Poměrně velké měřítko bylo zvoleno, aby mapa mohla být využitelná i pro vojenské účely, protože Moravu a Dolní Rakousko ohrožovaly turecké armády. Dokladem toho je i modlitba za uchránění země od nájezdů, která je k mapě připojena.

Když v roce 1570 vyšel poprvé v Antverpách Orteliův atlas *Theatrum orbis terrarum*, neobsahoval mapu Moravy. Proto koncem roku 1570 zaslal vídeňský dvorní lékař Jan Crato z Craffttheimu nizozemskému kartografovi Abrahamu Orteliovi mapu s připomínkami moravských šlechticů k Fabriciově mapě, která pokrývala jen moravské území.

Tato mapa byla použita ve známém Orteliově atlasu *Theatrum orbis terrarum* a poprvé vyšla roku 1573 pod názvem „*Moraviae, quae olim Marcomannorum sedes, chorographia, a D. Paulo Fabricio medico et mathematico descripta et a generosis Moraviae baronibus quibusdam correcta*“. Mapová kresba byla značně zjednodušena, orografie téměř vypuštěna a některé místopisné názvy doplněny českou dubletou označenou B. Na rubu se nachází text o Moravě v různojazyčném znění. Vznikla patrně bez Fabriciova vědomí, skutečným iniciátorem revize byl asi Cratonův přítel Tomáš Jordán z Klausenburka. Ten žil ještě počátkem roku 1569 ve Vídni, ale nebyl v dobrých vztazích s Fabriciem, a proto odešel na Moravu, kde se stal zemským lékařem. Tam se seznámil s kritikou, zprostředkoval její opravu a výrazně zdůraznil stavovské zásahy do obsahu mapy, snad aby poškodil Fabriciův věhlas. Zařazení mapy do atlasu znamenalo velké rozšíření tohoto mapového obrazu. Ortelius navíc získal roku 1576 od císaře Rudolfa II. ediční privilegium na tištění této mapy na 10 let.

Fabricius sám vydal v roce 1575 ve Vídni znovu svou mapu ve zmenšeném formátu s titulem „*Chorographia marchionatus Moraviae. Die Lanschaft des Marggraffthumbs Marhen*“. Je věnována Hartmannovi z Lichtenštejna a v pravém dolním rohu mapy v poznámce ke čtenáři vysvětluje Fabricius důvody vzniku jako náhrady za zcizené dílo. Poukazuje přitom na „hanebné odcizení“ původních desek. Tentokrát je zobrazeno jen území Moravy, ale i když byla mapa přerývána, do mapového obrazu nebylo příliš zasaženo, protože Fabricius zůstal v podstatě u svého původního díla a jeho chyb.

Tato staronová Fabriciova mapa se stala také předlohou pro kopii zařazenou roku 1585 Gerhardem Mercatorem mezi „*Germaniae tabulae geographicae*“ (do třetí části 1. vydání atlasu). Byla ale radikálně revidována a korigována, nepochybně proto, že se v mnohém lišila od již zmíněného opraveného vydání z roku 1573, které bylo součástí Orteliových atlasů. Mercatorova verze má prostý název *Moravia* s podpisem „*per Gerardum Mercatorem cum privilegio*“.

V roce 1625 ji v Mercatorově atlasu vystřídala nakrátko mapa Pavla Kaeria uvedená titulem „*Moravia marchionatus, Merhern, autore P. Kaerio*“. V levém horním rohu má obraz Brna se Špilberkem a vpravo dole je vyobrazeno Znojmo. Je zajímavé, že tato mapa byla později jistou dobu vydávána za mapu Moravy, která měla být vyhotovena podle předlohy

Komenského, když byl odstraněn původní titul mapy a veduty v levém horním a pravém dolním rohu nahrazeny novými obrazy. Ale zobrazení říční sítě svědčí, že byla jistě rytá podle Fabricia. Představuje jednu z nejméně zdařilých napodobenin.

Mapa se vyskytuje i v dalších derivátech, protože mapa byla součástí atlasů a byla vydávána i v první polovině 17. století. Zajímavý a svým vzhledem snad blízko původní mapě z roku 1569 je otisk s názvem „*Maravanie seu Moraviae marchionatus*“.

singulari fide ac diligentia chorographica delineatus“, který je součástí atlasu Daniela Celaria z roku 1575. Za pozornost stojí také podoba v atlasech Speculum orbis terrarum Gerharda a Cornelia de Jode.

Kuriozitou je mapa, kterou vydal roku 1692 Vincenzo Maria Coronelli, výrobce glóbulů a kartograf Benátské republiky, jenž v roce 1680 založil první geografickou společnost. Předlohou jeho mapy bylo ještě v době pokročilého 17. století Fabriciovo zobrazení Moravy, přestože již bylo k dispozici spolehlivější a podrobnější dílo Komenského. Vydavatel zapojil do korekcí předlohy svou fantazii a doplnil zejména vodní síť o různá nereálná propojení některých vodních toků. Zvláštností jsou také vícejazyčné názvy některých měst, mezi nimiž je jako rarita uvedena moravština. Pojmenování lokalit je v mnoha případech zkomoleno.

Z topografického hlediska je zajímavé, jak se u různých variant Fabriciovy mapy zakreslují hranice země a některé lokality jsou zobrazovány střídavě na Moravě nebo v okolních zemích (např. Rýmařov ve Slezsku, Landštejn a Staré Město na Moravě, Lanžhot v Uhrách; ale u Coronelliho je Rýmařov i Sovinec na Moravě). Také Boskovice jsou střídavě lokalizovány na oba břehy Svitavy, klášter v Louce se zobrazuje před Znojmem po toku řeky, přestože by to mělo být naopak.

2) Pro Moravu zůstala Fabriciova mapa po více než 50 let jediným zobrazením země. Až poté byla nahrazena dokonalejší mapou, jejímž autorem byl **Jan Amos Komenský**. O důvodech jejího vzniku nepanuje doposud zcela jednotný názor, ale předpokládá se, že jich pravděpodobně bylo více. Při jejich rekonstrukci lze vyjít z jeho vlastních slov v dedikaci mapy, která je připsána Ladislavovi Velenovi ze Žerotína. Za jednu z hlavních lze považovat snahu po zlepšení kartografického obrazu Moravy. Jak autor sám uvádí, všechny dosavadní mapy země jsou značně chybné a nepřesné, a to především v místopisu. To je prý způsobeno neustálým překreslováním Fabriciovy mapy, která jediná vznikala v terénu. Na správném zakreslení lokalit si dal Komenský velmi záležet. V dedikaci zdůraznil, že Moravu dobře zná, protože sám ji mnohokrát prochodil, a místa, kde nebyl, zakreslil s pomocí mnoha spolehlivých lidí. Zvláštní pozornost věnoval přesnosti místních jmen, která uvádí česky i německy. Jeho přáním bylo, aby mapa sloužila poutníkům, a poskytovala jim přesnější a spolehlivější informace, než v té době existující mapa Fabriciova.

Jako další důvody vzniku se uvádí její sestavení na zakázku holandských vydavatelů atlasů, ale i důvody politické, tedy možná prezentace země v době třicetileté války, nebo se dokonce hledají i důvody vojenské, že totiž mapa měla poskytovat oporu pro případná tažení. Tak se usuzuje z dedikace, protože Ladislav Velen ze Žerotína byl jeden z vůdců povstání na Moravě, po bělohorské bitvě byl v emigraci a v té době sloužil v dánské armádě, která měla v úmyslu táhnout na moravské území. Ale myšlenkou na sestavení mapy se zabýval již od mládí, od doby svých studií na německých univerzitách, při nichž se seznámil s principy geodézie i s tehdejšími mapami.

Při sestavování mapy vycházel z Fabriciova zobrazení, které ovšem podrobil zásadní kritice. Doplnil je podle vlastních vědomostí, které získal procestováním země, opíral se také o popisy věrohodných svědků, kteří znali jím nenavštívená území, čerpal z tištěných itinerářů, z rukopisných záznamů vzdálenostních údajů nebo z dalších zdrojů. Pro novou mapu tedy nepoužil zaměřování. Jeho mapa znamená i tak velký pokrok pro zobrazení Moravy. Byla vydávána v průběhu dalších 150 let a dočkala se mnoha vydání.

Poprvé byla vydána zřejmě již roku 1624 v Amsterdamu z Goosovy tiskové desky v dílně Mikuláše Jana Visschera – Piscatora, nejznámější a téměř nezměněné vydání pochází z roku 1627 (rozdíly lze spatřit pouze v rámu mapy). Nezaměnitelným znakem této mapy jsou čtyři veduty měst (Polné, Olomouce, Brna a Znojma) na horním okraji mapy. Pod nimi je v levém horním rohu umístěná dedikace a v pravém titul „*Moraviae nova et post omnes priores accuratissima delineatio. Auctore I. A. Comenio*“. V pravém dolním rohu je uvedeno jméno vydavatele (Noviter edita a Nicolao Ioanide Piscatore. Anno Domini 1627) a legenda mapy, kterou tvoří 12 výkladových znaků, společně s moravským znakem.

Mapa znamená obrovský pokrok proti Fabriciově mapě z roku 1569, jak v topografickém obsahu, tak v přesnosti zobrazení. Přináší 880 pojmenovaných míst a dalších přes 250 nepopsaných. Na Moravě je zaznamenáno 767 míst rozdělených do patnácti kategorií, na Opavsku 42 lokalit. Místní názvy především měst, ale nejen jich, jsou psány česky a německy. Vodní síť je výrazným zlepšením proti Fabriciovi a celkově je přesnější a reálnější (i když Fabricius například správně zakresluje prameny Moravy, zatímco Komenský je mylně ztotožňuje s říčkou Krupou a klade je za Staré Město pod Sněžníkem). Pramen Sázavy nenalezneme u Žďáru, ale na jih od Polné, stejně jako u Fabricia. Hory jsou označeny kopečkovou manýrou, ale popsány jsou jen výjimečně. Na mapě zachycuje i hospodářské poměry, především těžbu zlata, stříbra a kovů, teplé prameny, lázně, sklárny a vinice. Také hranice jsou přesnější, i když jejich průběh není bez chyby. Na Moravu klade mapa Polnou (jejíž veduta je ostatně při horním okraji), jež byla zřejmě považována za součást Moravy proto, že byla v roce 1622 jako konfiskát prodána olomouckému biskupovi, ale také třeba Svojanov. Naopak Lanžhot je zaznamenán jako součást Uher. Neustálenost hranic je možné zaznamenat i na jihozápadním okraji země. Landštejn a Staré město pod Landštejnem už nejsou součástí Moravy jako ve Fabriciově zobrazení, ale zase Dolních Rakous. Lze také upozornit na zaměněné lokality na Dyji – po toku je nejprve zobrazen Vranov a potom Bítov a o kousek dál také nejdříve klášter v Louce a teprve potom Znojmo.

Komenského mapa byla ve své době velmi ceněna a stala se součástí všech atlasů, kde většinou nahradila starší mapu Fabriciovu. Bylo pořízeno 100 různých vydání ze známých dvanácti rytin. V Čechách vyšla až po Komenského smrti jako příloha díla Tomáše Pešiny z Čechorodu Mars Moravicus v roce 1677 pod názvem „*Moraviae olim regnum nunc marchionatus*“, ale bez uvedení jejího autora. Největší sbírku všech druhů Komenského mapy Moravy vlastní Muzeum Komenského v Přerově.

3) Třetí původní mapa Moravy pochází z roku 1692. Sestavil ji *Jiří Matyáš Vischer* (1627–1696) z Wenssu v Tyrolích. Není doloženo, kde se naučil topografickým pracem, ale postupně sestavil mapu Horních Rakous, Štýrska, Uher a Sedmihradská. Mapu Moravy nakreslil mezi lety 1688–1692. Její název je „*Moravia Marchionatus Perlustratus et delineatus a G. M. Vischer Tyrolensi Mathematico Caesareo*“. V levém horním rohu je položen znak Moravy a pod ním výklad značek. Autor rozlišuje 12 symbolů. Při dolním okraji jsou vyobrazeny veduty Olomouce a Brna se Špilberkem, mezi něž je položeno měřítko v mílich s portrétem a erbem autora.

Topografický obsah předčí všechna předcházející zobrazení a podrobností se přibližuje už Müllerově mapě Moravy z roku 1716. Mapa zachycuje téměř 2 500 místopisných znaků a názvů, v případě větší lokality je jejich značka rozšířena o symbolicky přikreslené budovy, znaky pro hrady, zámky a kláštery jsou mnohdy jejich miniaturami, které vystihují jejich vzhled. Popis lokalit je německý. Horopis je na mapě vyznačen kopečkovou manýrou se západním osvětlením. Kopce jsou zvýrazněny většinou v pohraničních oblastech, zatímco ve vnitrozemí jsou zachyceny jen náznakově. Zřetelně jsou znázorněny Chříby. Vodní síť je zachycena podrobněji než horopis, ale lze tu nalézt nepřesnosti a chyby, např. propojení Horní (Vsetínské) Bečvy s Ostravicí. Lesní porosty jsou uvedeny jen výjimečně. Hospodářský charakter některých lokalit je vyznačen symboly pro vinice, léčivé lázně, sklárny, kamencové hutě, železné hamry, doly na zlato a stříbro a prameny minerálních vod. Také hranice jsou vyznačeny spolehlivěji než u předchozích zobrazení.

Z původní mapy se dochovaly pouze dva exempláře (v rakouské národní knihovně ve Vídni a v tzv. Laudovově mapové sbírce). Mapa byla z původních desek vytištěna znovu v roce 1895.

Slezsko

Pro topografii našich zemí je zajímavé také mapové zobrazení Slezska, protože v hranicích současného státu se nacházejí některé části slezského území, která zůstala součástí habsburské monarchie po roce 1742.

1) První samostatnou mapu Slezska, která o několik let předstihla zobrazení moravského území, sestavil učitel a později rektor vratislavské školy při sv. Maří Magdaleně *Martin Helwig* (1616–1574). Byla vytištěna v roce 1561 v Nise s věnováním „*Zu besondern Ehren einem Hoch-Edel-geborenen gestrengen Rath der kayser- und königlichen Stadt Bresslau, meinen hochgeehrtesten Herren*“ jako poděkování za podporu vratislavského radního Mikuláše Rhedingera, jež umožnila vznik díla. O tři roky později k ní vydal sešit vysvětlivek a rejstřík.

Mapa má jižní orientaci, kterou autor zvolil proto, aby řeka Odra tekla dolů, z Horního Slezska do Dolního. To ve skutečnosti leží severněji než Horní. Mapa byla vyryta do dvanácti dřevěných desek, z nichž byly pro mapové zobrazení vyhrazeny pouze čtyři.

Podobně jako u Klaudyána je mapový obraz v dolní třetině, zbylý prostor je věnován bohaté alegorické výzdobě, která sestává z 28 znaků slezských knížectví a jejich hlavních měst (knížectví Vratislavské, Těšínské, Opavské, Ratibořské, Svidnické, Javorské, Opolské, Zaháňské, Hlohovské, Olešnické, Münsterberské, Břežské, Lehnické a Nisské), erbů Českého království a Polska a dalších motivů.

Kromě Dolního a Horního Slezska mapa zobrazuje i některé lokality mimo. Zachycením Kladského hrabství, které bylo tehdy ještě právně součástí tehdejšího Českého království, ale svým předchozím vývojem tendovalo ke Slezsku, poukazuje začlenění do mapy na stav reálné příslušnosti k zemi. Na mapě je zobrazeno 242 měst a městeček, 16 klášterů, 23 zámků a 25 vsí, sídla jsou doprovázena kresbami shluků stavení. Zakreslení vodní sítě odpovídá době a neobsahuje výrazný omyl, hlavní toky jsou popsány. Lesní porosty jsou zakresleny stromečky, horopis kopečkovou manýrou. Přehnané je zobrazení Sněžky (Riesenberg), která příliš vyniká z naznačeného horského masivu. Na jejím úpatí je umístěno zobrazení Krakonoše (Rübezahl), v podobě gryfa s jeleními parohy, kozlíma nohama, ocasem s chvostem a silnou větví v pazourech, což lze považovat za nejstarší vyobrazení bájného vládce Krkonoš. Silueta z této mapy se stala logem Krkonošského národního parku.

Helwigova mapa Slezska se dočkala mezi lety 1561–1778 deseti vydání, která se od sebe jen mírně liší titulem nebo formulací textu. Její mapový obraz byl také přebírán do nizozemských atlasů. Originál Helwigovy mapy se bohužel nezachoval, jediný zachovaný výtisk z prvního nákladu shořel během druhé světové války. Kopie jsou známy právě z nizozemských atlasů (Abraham Ortelius, Gerhard de Jode, Gerhard Mercator).

Mapa je také spojena pravděpodobně s první ochranou autorských práv. Helwig si totiž při audienci na Pražském hradě v roce 1561 vymohl u císaře Ferdinanda I. nejen imprimatur (povolení k tisku), ale také opatření, které zajišťovalo konfiskaci nelegálních kopií a navíc pokutu ve výši deseti hřiven zlata, která měla být rovnoměrně rozdělena mezi autora a panovníka.

2) Novou mapu Slezska sestavil **Jonas Scultetus** (1603–1662). Nedočkala se samotného vydání, poprvé vyšla roku 1638 v nakladatelství Henrika Hondia a šířila se dál v německých a nizozemských atlasech. Mapa má již severní orientaci, je věnována představitelům slezské šlechty. Výzdobu tvoří znak Slezska a v pravém horním rohu umístěná alegorie lovectví a zemědělství. Mapa pokrývá celé Slezsko, ale také části Čech, Moravy, Dolní a Horní Lužice, Míšeňska, Braniborska a Polska. Její topografický obsah je bohatší než u Helwiga a přináší 567 lokalit, rozdělených do čtyř kategorií. Také vodopis je hustší, horopis je proveden kopečkovou manýrou, některé z naznačených pohoří, stejně jako z výrazných vrcholů, pojmenovává. Na území Slezska jsou vyznačeny hranice jednotlivých knížectví a také Kladského hrabství.

Mimo celkového zobrazení Slezska zpracoval Scultetus také mapy některých slezských knížectví. První z nich byla mapa Kladského hrabství, která vyšla roku 1625 jako

příloha Aeluriovy Kladské kroniky. Po roce 1638 sestavil mapová zobrazení Dolního Slezska, Hlohovska, Olavska, Vratislavska, Lehnicka a Nisska. Mapa Horního Slezska nebyla zpracována.

Mapy společné pro více zemí

Další významné kartografické počiny se již netýkaly samostatného zobrazení jednotlivých zemí, ale území celého státu. Přibližně na přelomu 17. a 18. století nastává v kartografii přelom, označovaný jako reformace kartografie. Jejím principem je zásadní změna ve způsobech pořizování map. Základem kartografie se stává zeměměřičství a nové mapy již byly zpracovávány za použití měřičských metod, které se dosud používaly jen pro vyměřování pozemků.

Müllerovo mapování

Ještě před objevením se Vogtova spisu vydal v roce 1708 císař patent, jímž nařizoval setníku **Janu Kryštofu Müllerovi**, aby zhotovil úplnou a spolehlivou mapu království Českého. Impulsem k tomuto dílu se stala potřeba přesných map pro vojenské účely i možnost spolehlivého zobrazení veškerého dění ve státě. Práce Jana Kryštofa Müllera vznikly tedy na základě vojenských, správních a hospodářských požadavků státu. Topografický obsah je u jeho map velmi bohatý, zakreslená síť sídel je velmi podrobná. Mimo nich jsou zobrazena horstva, vodní síť, komunikace, ale také další lokality jako zemědělské usedlosti, zaniklé osady, mlýny, vinice, doly, hutě, sklárny apod. Nelze je sice považovat za absolutně spolehlivé, ale poskytují poměrně podrobný obraz geografického prostředí Českých zemí 18. století.

Nejprve byla v roce 1716 vytištěna mapa Moravy pod názvem „*Tabula generalis Marchionatus Moraviae in sex circulos divisae...*“ Práce na rukopisu mapy trvaly od roku 1708 do 1712, potom probíhaly revize. Má čtyři listy a na nich obsahuje úctyhodných 4 071 místních jmen, z nich je 3 096 na Moravě. Zobrazuje 42 hrazených měst, 12 otevřených měst, 204 městečka, 165 šlechtických sídel, 3 hrady, 8 klášterů, 265 vesnic s kostelem, 2 253 bez kostela, 17 dvorů a 7 zájezdních hostinců. Na mapě lze rozpoznat i několik hlavních komunikací, vodní síť je spíše schematická, zákruty řek jsou nepochybně přehnané. Horopis je zobrazen kopečkovou manýrou, ale není příliš popsán.

Mapa Čech byla dána do tisku a vytištěna roku 1722 s názvem „*Mappa geographica regni Bohemiae...*“ (rok 1720, který je uveden v plném znění názvu a podle nějž se mapa obecně označuje, je rok odevzdání k rytí). Práce na nejpodrobnějším zobrazení Čech trvaly osm let (1712–1720). Je vytištěna na 25 listech, na nichž zobrazuje celkem 12 495 sídlišť rozlišených zvláštními značkami na 43 královských měst, 42 ostatních hrazených

a 27 měst bez hradeb, 289 tržních městeček, 147 zámků, 115 městeček se zámekem, 1 164 vesnic s kostelem, 8484 vesnic bez kostela, 441 vesnic se zámekem, 145 vesnic se zámekem a kostelem, 1 009 samot, 70 mlýnů, hamrů a hájoven, 12 rozptýlených dvorů, 43 kláštery, 14 poustev, 79 zřícenin hradů a zámků, 263 osamělé kostely, 9 zaniklých osad a 103 samostatné hostince. Zaznamenává také místa, kde probíhala těžba zlata, stříbra, cínu, mědi, železa, olova, rumělků nebo síry, ale i lokality s výrobou drátů, kyseliny sírové atd. Autor doprovázel tato místa i slovně, když pro ně neměl speciální značku. Silniční síť je hustší oproti předchozím mapám, horopis a vodopis je popsán nezvykle podrobně. Mapa zaznamenává rovněž správní rozdělení Čech na 12 krajů, tak jak bylo provedeno reformou roku 1712 (sloučením čtyř krajů na dva), a také hranice Chebska a Kladska.

K mapování Slezska se Jan Kryštof Müller nedostal, protože předčasně zemřel. Roku 1722 převzal měřičské práce poručík ženijního vojska Jan Wolfgang Wieland. Zpracoval podle Müllerových metod mapy slezských knížectví. Mapovací práce a jejich revize dokončil v roce 1733, ale konečné dílo nazvané Slezský atlas a obsahující 20 map vyšlo až roku 1752 za zcela změněné situace. Habsburská monarchie ztratila ve válkách s Pruskem většinu Slezska a zůstala jí jen část, tzv. rakouské (dnes české) Slezsko. To je zobrazeno na čtyřech listech.

Müllerovy mapy byly v různých podobách vydávány i později. Publikaci mapy Čech ve zmenšené podobě v roce 1726 na 25 listech připravil jeho nástupce Jan Wolfgang Wieland. Další upravená vydání reagovala na změny názvů nebo počet krajů. K reformě krajské správy v Čechách došlo roku 1751, kdy se jejich počet zvýšil na 16. Müllerovo zobrazení bylo také různě zmenšováno, a to až do jednolistového formátu. Počet zobrazených lokalit se v takovém případě pochopitelně zmenšil. Mapa sloužila také jako východisko a pro tvorbu map krajů.

V oblasti tzv. soukromého mapování je 18. století obdobím mimořádného rozmachu rukopisných map šlechtických velkostatků. Byly pořizovány pro hospodářské a administrativní potřeby hospodářské správy a zachycovaly přehledně celá panství.

První vojenské mapování (Josefské)

Müllerovy mapy sloužily důstojníkům rakouské armády ve válkách o rakouské dědictví (1741–1744) i ve válce sedmileté (1757–1763) k řízení vojenských operací. Ale špatné zkušenosti vojenského velení s jejich přesností a použitelností, zejména s tím, že na nich byl reliéf vyznačen kopečkovou metodou, která poskytovala jen přibližné poznatky o terénu, vedly k poznání, že pro řízení vojenských operací bude potřeba podrobnějších a spolehlivějších map s dalšími doplňkovými údaji, nezbytnými pro vojenské užití. Důležité údaje o sýzdnosti silnic, průchodnosti lesů nebo hloubce řek a možnostech brodů nebyly v Müllerových mapách zaznamenány, ale musely být získávány průzkumem. Velitelé často upozorňovali, že jim ukořistěné pruské mapy a popisy byly užitečnější než vlastní mapy.

Proto Marie Terezie na návrh polního maršála Dauna nařídila v roce 1763 nové mapování všech zemí monarchie, které by svým charakterem akcentovalo vojenské potřeby. Jeho základem zůstaly Müllerovy mapy, které byly převedeny do menšího měřítka, aby se staly podrobnějšími. Do takto zvětšeného obrazu vojenský měřič zakresloval většinou metodou „à la vue“ (od oka), tedy pouhým pozorováním v terénu, všechny údaje, o které měla armáda zájem. K větší plasticitě půdorysného obrazu terénu přispělo jeho znázorňování šrafami, velká pozornost se věnovala komunikacím, které byly rozlišeny podle sjízdnosti, ale také rozlišení vodních toků i využití půdy, jejíž charakteristika souvisí s průchodností terénu. Stejně tak byly zaznamenány a rozlišeny různé druhy budov. Ke snadnější orientaci v mapách pomohlo také ruční kolorování, jímž byly zaznamenané jednotliviny zvýrazněny. Současně s tvorbou mapového obrazu vznikal vojensko-topografický popis zobrazeného území. Ten obsahoval další doplňkové informace, které v mapách nebyly zaznamenány. Týkal se především průchodnosti vodních toků (šířka, hloubka), zásobovacích možností vesnic (počet obyvatel, počet koní apod.) i o stavu cest. Popis sestává z mnoha rukopisných svazků. Některé informace byly přenášeny zpětně na mapu, kdy na okraji každého listu je uveden seznam obcí s jejich základními údaji.

Toto první vojenské mapování probíhalo v 60. letech 18. století, nejprve na území českého Slezska (1763), pak současně v Čechách (1764–1767) a na Moravě (1764–1768), rektifikace (opravy chybných listů) a nové mapování spadá do 80. let: Čechy 1780–1783, Morava 1779–1781, České Slezsko 1780. Výsledkem jsou podrobné mnohalistové mapové soubory, které měly nahradit již zastaralé mapování Müllerovo. Jeho význam leží nejen v jeho podrobnosti zobrazené v mapovém souboru i v písemných operátech, ale především přináší topografický doklad o době svého vzniku. Zachycuje území českého státu v druhé polovině 18. století, v době na přelomu dozrívajícího baroka a počínajícího klasicismu, před výraznými hospodářskými změnami způsobenými průmyslovou revolucí. Z jeho map vyšel Kreibich při sestavování svých zobrazení krajů.

Před zahájením prací ale nebyl z finančních a také časových důvodů vybudován základ pro skutečně přesné mapování, totiž síť přesně a astronomicky určených trigonometrických bodů, které by tvořily její geometrickou kostru. Proto pokusy o sestavení přehledné mapy monarchie skončily neúspěšně.

Mapy stabilního katastru

Toto mapování bylo spojeno se zavedením nového daňového systému. Inicioval ho císařský patent z roku 1817, kterým panovník František I. nařídil založení tzv. stabilního katastru pozemkové daně. Základní nutností pro jeho založení se stalo přesné geometrické zaměření jednotlivých parcel, ale i zobrazení a popis všech pozemků. Práce měly být prováděny jednotně a týkaly se celého Rakouska mimo Uher. Vzniku díla předcházelo vytvoření triangulační sítě, která sloužila jako geodetický základ mapování, což znamenalo oproti josefskému mapování kvalitativní posun v přesnosti zobrazení. Na jejím základě bylo provedeno přesné zaměření a vyhotovení mapových listů, které byly pro

každé sídlo samostatné. Pro každou katastrální obec byla vyhotovena mapa v měřítku 1 : 2 880 o několika sekčních listech. Na okrajích každého z nich jsou zaznačeny jednopalcové dílce, které umožňují rychlý odhad výměry pozemků v jitrech. Při zvoleném měřítku odpovídá jeden čtvereční palec výměře jednoho jitra. Mapa celé obce vznikne seskládáním všech sekčních listů. Na nich jsou zakresleny hranice jednotlivých parcel, každá je očíslována a barevně rozlišena, stejně jako druhy staveb a porostů. Mapa je doplněna orientačními slovními popisy ulic, tratí a dalších lokalit. V souvislosti se zaznamenáním parcel jsou v ní také vyznačeny hranice obce. Součástí mapového zobrazení je rovněž písemný oceňovací elaborát s mnoha historicko-topografickými údaji.

Práce na stabilním katastru probíhaly mezi lety 1824–1843. V českých zemích bylo vyměřeno a zmapováno celkem 12 696 katastrálních obcí s více než 15 miliony parcel. Listy katastrální mapy sloužily k zaznamenávání změn, k nimž docházelo postupem času v pozemkové držbě. Původní stav, zachycující situaci během mapování, si uchovávaly pouze tzv. povinné císařské otisky (uložené nyní ve Výzkumném ústavu geodetickém, topografickém a kartografickém v Praze), které nebyly aktualizovány a dokládají geografické prostředí Českých zemí v době zaměření obcí v 1. polovině 19. století. Původní náčrtů z terénu pořízené při polních měřičských pracích (tzv. indikační skici) jsou uloženy v státních oblastních nebo zemských archivech a v současnosti dostupné i na webu.

Katastrální mapy ovšem brzo zastarávaly v důsledku zásadních proměn hospodářství celozemského charakteru, k nimž docházelo v průběhu 19. století. Také stavby silnic a železnic, regulaci toků i stavby manufaktur a jiných provozoven musely být zaznamenány do map. Proto bylo nařízeno v roce 1869 jednorázové doplnění katastrálních map (reambulace), práce však byly prováděny v letech 1869–1881 ve velkém spěchu, což nepřispělo ke kvalitě, takže postupně docházelo k znehodnocování katastru. Reambulace map stabilního katastru ukázala, že může dojít k znehodnocení celého díla, jestliže nebude nepřetržitě doplňován. Proto byla zákonem z roku 1883 zavedena stálá evidence pozemkového katastru, která měla udržovat katastrální mapy v souladu se skutečností. Katastr daně pozemkové platil až do roku 1927.

Druhé vojenské mapování (Františkovo)

Probíhalo v letech 1819–1858 v souvislosti s přípravou stabilního katastru. Jeho zpracovatelé tak mohli vzít za základ přesně zaměřené katastrální mapy. Ty byly pro vojenské potřeby zmenšeny a byl do nich zakreslen terén, jenž byl zaznamenán výškami trigonometrických bodů a sklonovými šrafami (hustější šrafování znamenalo prudší sklon). Mapy byly rovněž doplněny o důležité informace s vojensky využitelným aspektem. Charakter jejich obsahu se přitom zásadně neliší od I. vojenského mapování, ale zaznamenaná podoba země je zcela proměněná. Dobou svého vzniku spadá druhé vojenské mapování do nástupu průmyslové revoluce, vzniku prvních železničních tratí, dálkových silnic, dalšího rozvoje továren a intenzivních forem rozvoje zemědělství, kdy vzrostla výměra půdy a snížila se výměra lesních ploch. Ze základních map v měřítku

1 : 28 000 byly odvozeny mapy generální (1 : 288 000) a speciální (1 : 144 000). Tyto mapy byly pouze pro vojenské použití, pro veřejnost byly tajné.

Třetí vojenské mapování (Františko-Josefské)

Ze zmenšených katastrálních map a soustavy trigonometrických bodů také vycházela mapová zobrazení třetího vojenského mapování. To představovalo až do poloviny 20. století jediné souvislé topografické dílo na našem území. Probíhalo v letech 1876–1878 (Morava a Slezsko), 1877–1880 (Čechy). Viditelná změna je v měřítku, základní mapa je má 1 : 25 000, zdokonalilo se také zobrazení terénu a komunikací. Výšková situace je znázorněna kótami, šrafami a vrstevnicemi po 20 metrech výšky, v mírně zvlněném terénu jsou vrstevnice ještě hustší. Významné body (kostely, křižovatky, soutoky vod, vrcholy hor a sedla) byly také označeny výškovými kótami. Jejich zmenšením vznikly tzv. speciální mapy (1 : 75 000) o čtyřech sekčních listech a generální mapy (1 : 200 000).

Nové mapování nutně muselo reagovat na další proměnu krajiny v době nastupující industrializace, kterou měnil rozvoj komunikační sítě (prudký rozvoj železnic a silnic) i měst. Mapový obraz odpovídá podobě země ke konci 19. století a přináší bohatou paletu topografických dat k tomuto období. Mapy třetího vojenského mapování se staly po roce 1918 základem úředních map nového státu. Speciální mapy převzal československý stát a vydal je s českým názvoslovím.

Mapy krajů

Čechy

Mapy českých krajů vyšly jako deriváty Müllerovy mapy opět v nakladatelství Homannových dědiců až v 70. letech 18. stol. Byl použit stejný princip jako na Moravě, soubor dvanácti krajských map byl uveden přehlednou mapou Čech s názvem „Atlas regni Bohemiae consistens in quindecim mappis edentibus Homannis heredibus. Norimbergae, Anno 1776.“

Asi od roku 1771 vydával **Antonín Elswanger** mapy českých krajů, které přiřkládal ke svatováclavským kalendářům. Předlohou byly asi (podle Roubíka) krajské mapy Christophu Winklera a Phillipa Gütla z publikace Bernarda Erbera „Notitia illustris regni Bohemiae“, (vydané ve Vídni roku 1760). Svým charakterem zobrazení připomínají Müllerovy mapy, bohatství topografického obsahu je srovnatelné. Na mapě Královéhradeckého kraje je zobrazeno Kladské hrabství, které ale už v této době bylo součástí Pruska. Podobnou (ne-li společnou) mapovou předlohu měly také mapy Petera Franzy. Jsou výtvarně jednodušší, kresba není tak propracovaná, také topografický obsah je chudší.

Významné byly mapy 16 českých krajů od **Františka Jakuba Jindřicha Kreibicha** (1759–1833), které vycházely mezi lety 1820–1834. Autor působil jako farář v Žitenicích, ale svou faru proměnil v centrum kulturního a vědeckého života. Protože jeho zájmem byla od studií kartografie, začal pracovat na nové mapě Čech, která měla nahradit zastaralou Müllerovu mapu Čech, která byla stále užívána. Výsledkem jeho práce je dílo s názvem „Charte vom Königreiche Böhme“ (1809) sestavené ve spolupráci s Martinem Aloisem Davidem, který změřil zeměpisnou šířku řady míst v Čechách. Mapa se později stala přílohou podle krajů vydávané knihy „Verzeichniss aller im Königreich Böhmen befindlichen Ortschaften“. Pro celé Čechy měla název „Reise-Taschen Lexikon“.

Jeho nejvýznamnějším dílem je ovšem zhotovení map 16 českých krajů. Při sestavování svých mapových zobrazení autor čerpal z vlastních náčrtů, pořízených na cestách po zemi, ale i z kopií různých map, které se mu dostaly do rukou. Jedním ze zdrojů byly také mapy prvního vojenského mapování (josefského). První z nich původně vyšly jako příloha časopisu Hyllos, po jehož zániku je vydával jiný nakladatel. Jejich topografický obsah je podrobnější než u map moravských krajů Konráda Schenkla. Jsou velmi podrobné, lokality rozdělují na hrazená a nehrazená města, městečka, tržní vsi a vsi, u nich zaznamenávají farní kostely, lokálie, filiální kostely nebo kaple, ale také zda se jedná o královské město, horní město nebo sídlo krajského úřadu. Zachyceny jsou zámky i pusté hrady. Cesty jsou rozděleny na dva druhy a jsou na nich zaznamenány poštovní stanice. Na mapě Budějovického kraje je zaznamenán průběh koňské železnice z Českých Budějovic do Lince (až kus za hranice). Velká pozornost je věnována i hospodářskému charakteru krajiny, jsou zachyceny železárny, cihelny, sklárny, hájovny, mlýny, hospodářské dvory, ale i lesy a někde vinice. Terén je zvýrazněn šrafováním, je zaznamenána trigonometrická výška některých lokalit. Říční síť je velmi bohatá, ale pojmenovány jsou jen hlavní toky.

Mapy byly velmi oblíbené, v knihovně je měl Pavel Josef Šafařík, Josef Jungmann nebo Václav Vladivoj Tomek, jsou doklady, že byly používány ještě ve druhé polovině 19. století k zakreslování dalšího topografického obsahu nebo jako turistické.

Sedm z tehdejších 16 krajů sestavil a vydal v letech 1847–1849 také **Jan Loth**. Jeho mapy jsou česko-německé s bohatou grafickou výzdobou. Na zobrazovaném území velmi podrobně rozlišuje lokality na několik druhů, zachycuje kostely, kláštery, zámky, hospodářské dvory, hájovny, ruiny, lázně, léčivé prameny, poštovní stanice a také další sběrný dopisů, sídla úřadů i různé hranice včetně dominií nebo jazykových. Významný je rovněž hospodářský obsah, cihelny, papírny, hamry, mlýny, zvláště vyčleňuje symboly pro označení montanistických podniků (doly a těžbu drahých i jiných kovů). Značky pro kamerální záležitosti zachycují finanční komisariáty, celnice, silniční mýta a sběratele loterie. Reliéf ale není naznačen, pouze lesní komplexy, říční síť je bohatá, pojmenovány jsou jen největší toky. V příslušných krajích je již zaznamenána i první železnice do Prahy.

Mimo vlastního zobrazení území jsou tu plány krajských měst s ukazatelem jejich nejvýznamnějších budov a znakem. Obsah je doplněn geografickým, politickým a statistickým přehledem kraje a statistickou tabulkou, v níž jsou popsána panství z hlediska jejich rozlohy lesů a orné půdy. Jejich poloha je naznačena čísly v mapě, která odpovídají zařazení do této tabulky. Jan Loth kromě map krajů také vydal samostatnou Mapu Čech a zpracoval i plán Prahy.

Morava

První mapy moravských krajů byly odvozeny z Müllеровy mapy a vydány již ve 30. letech 18. století u Homannových dědiců v Norimberku. Jednalo se o devítilistový komplet, který tvořila jedna generální mapa s názvem „Tabula generalis Marchionatus Moraviae in sex circulos divisae, quos Mandato Caesareo accurate emensus hac mappa delineatos exhibet Joh. Christoph Müller, S. C. M. Capit. editore Joh. Bapt. Homanno Norimbergae.“ a osm map šesti krajů. Tento počet je dán tím, že tři velké kraje jsou tištěny na dvou mapových listech (Brněnský, Olomoucký a Přerovský), samostatně je zobrazen Hradištský kraj a dva sousední menší kraje s příhodnou polohou jsou pojaty do jedné mapy (Jihlavský a Znojemský). Jejich obsah je podobný jako u původní Müllеровy mapy, je však přehlednější. Krajské mapy byly vydávány až do počátku 19. století, a to v původních hranicích, přestože v roce 1781 došlo k reformě organizace krajů.

Významné jsou mapy **Konráda Schenkla** z let 1841–1845, které odpovídají novému správnímu členění Moravy na šest moravských krajů (Brněnského, Hradištského, Jihlavského, Olomouckého, Přerovského a Znojemského) a dva slezské (Opavského a Těšínského). K jejich zpracování byly využity podklady katastrálního mapování. U lokalit není vyznačeno jejich bližší příslušenství (zámek nebo kostel), jen občas jsou zámky zakresleny vedle nich (někdy ale nepřesně, např. hrad Pernštejn je chybně na opačné straně Nedvědičky). V mapě najdeme vyznačeny i některé hradní ruiny. Silnice jsou rozděleny na tři druhy a jsou na nich zaznamenány poštovní stanice. Mapy zachycuje také první železnice (navíc jsou zde vyznačena místa čerpání vody do lokomotiv. Terén je znázorněn šrafováním, vodní síť je bohatá, ale průběh toku je znázorněn schematicky (což se projevuje většinou přehnaným počtem zákrut), pojmenovány jsou jen větší řeky. Také jsou zde zaznamenány hranice panství, uvnitř nich je zapsáno číslo, které koresponduje se seznamem dominií na okraji.

V roce 1851 byly mapy skresleny dohromady a vydány společně jako jediná mapa o 4 listech s názvem „Die Markgrafschaft Maehren mit dem Herzogstume Schlesien nach astronomischen und geometrischen Messungen als Land – Wasser – Strasse – Eisenbahn – und Post Karte mit Bezeichnung der politischen und gerichtlichen Bezirke bearbeitet von Dr. Conrad Schenkel“.

Výběr z literatury:

Kašpar, Jaroslav: Vybrané kapitoly z historické geografie českých zemí a z nauky o mapách. (skripta FF KU) Praha 1990 (s. 85–108)

Ludvík Mucha, František Jakub Jindřich Kreibich. In: Lidé a Země 8, 1959, s. 356–358

Ludvík Mucha, Mapy 16 českých krajů od Fr. J. J. Kreibicha. In: Z dějin geodézie a kartografie 5, 1986, s. 61–73 (na základě nepublikované rigorózní práce, Přírodovědecká fakulta UK, 1969)

Novák, Václav: Wielandovy mapy Slezska. Slezský sborník 49, Opava 1951, s. 289–299, 484–503 + 10 příloh

Roubík, František: Soupis map českých zemí 1. Praha 1951, 1952, 2. Praha 1955

Semotanová, Eva: Kartografie v hospodářském vývoji českých zemí v 19. a na počátku 20. století. Praha 1993

Semotanová, Eva: Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí. Praha 2001

Semotanová, Eva: Atlas zemí Koruny české. Praha 2002

Semotanová, Eva: Historická geografie českých zemí. Praha 2006 (s. 37–56)

Vlastivěda moravská, nová řada. 1. Neživá příroda. Brno 1992, s. 190–226

Internetové zdroje

Dnes jsou mapy I., II. a III. vojenského mapování a stabilního katastru zpřístupněny na mapovém serveru Laboratoře geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně:

<http://oldmaps.geolab.cz/>

<http://mapy.vugtk.cz/pages/index.php?rs=2&lg=cze>

<http://archivnimapy.cuzk.cz/>

Učebnice dějin kartografie

www.geogr.muni.cz/ucebnice/dejiny